

EUROPA SI NEAMUL ROMANESC

FOAIA MISCARII ROMÂNE PENTRU UNITATEA EUROPEI

Mensile. Spedizione abb. postale Gruppo III 70% - 00187 Roma, Foro Traiano 1/A, Tel.(06)679.77.85

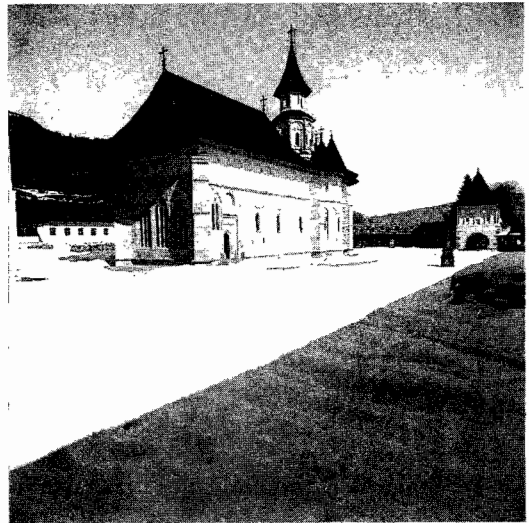
România. Românism

În zilele de 22-27 iunie 1992, a avut loc la Neptun, pe litoralul Mării Negre, Forumul Românilor și originarilor din România, organizat de Fundația Culturală Română.

Fundația activează ca instituție națională culturală de utilitate publică, neguvernamentală și apolitică. Ea promovează și sprijină efectuarea de studii și cercetări cu privire la istoria și civilizația Românilor; menține și întărește legăturile cu Românii din afara frontierelor țării, precum și cu persoanele care aparțin spațiului spiritualității românești, în vederea păstrării identității culturale, de limbă și de tradiții, și stimulează cunoașterea altor culturi; desfășoară programe de schimburi cu caracter cultural, artistic, științific, educativ, documentar; menține legături culturale cu asociațiile și ligile de prietenie din străinătate.

Conform prevederilor din Statut, Forumul Fundației Culturale Române este un organism reprezentativ, care dezbate periodic programul și activitățile generale ale Fundației.

Forumul de la Neptun a avut tema *România, Românism*. El a început cu o rugăciune săvârșită de preoți români din Belgia, Grecia, Italia, Olanda și România, in-

Minăstirea Putna

roducând astfel pe cei circa 300 de participanți din diaspora și din țară în atmosfera de unire spirituală.

Deschiderea lucrărilor a fost făcută de scriitorul Augustin Buzura care, în calitate de președinte, a salutat pe cei veniți și i-a asigurat că Fundația dorește să cultive dragostea de cultura românească și de țară,

chemând la colaborare pe toți cei care au la inimă imaginea României în lume, indiferent ce convingeri politice sau religioase ar avea.

Prelegerile introductive s-au referit la emigrație. Prof. Dan Berindei consideră că dragostea de pământul strămoșesc explică miracolul românesc în istorie. Și astăzi suntem mulți, în România, peste Prut în celălalt Stat românesc, și în străinătate. Românitatea este o realitate, și în viitor România se va afirma ca forță importantă în Europa Centrală. Trebuie să-i dăm imaginea cea adevărată prin unire și reintegrare. Prof. Radu Florescu a vorbit în special despre emigrația română din America, determinată de totalitarismele politice. Ea s-a grupat de obicei în jurul bisericilor, dar nu este unită. D. Sa propune studierea istoriei emigrației, aprecierea după cuviință a celor care, departe de țară, fac cunoscută cultura și spiritualitatea românească, și atrage atenția să nu fie dați uitării Românii din Balcani.

Cuvintele de salut ale reprezentanților diferitelor comunități românești au produs emoție și au răscolit sufletele. Satana rusă - spunea cu curaj poetul Grigore Vieru de la Chișinău - a lovit în Biserică, știind că noi ne menținem prin credință și grai. Acum ducem o luptă de dezintoxicare împotriva dezinformării și a dezbinării. Poetul profet afirma că trebuie să ne unim peste sârma ghimpată prin reunirea Bisericii, a manualelor școlare, a legislației, a economiei și apoi sârma ghimpată va cădea de la sine.

O semnalare dramatică venea de la Cernăuți: strămutarea de populații, lipsa școlilor și a bisericilor în limba română a dus la o situație în care nepoții nu se mai pot înțelege cu bunicii, pentru că nu le mai știu graiul. Și procesul de strămutare continuă, pentru a-i pune pe Români în minoritate. Este nevoie de școli, de licee sau măcar de clase paralele în limba română, în satele românești. Este nevoie de ajutor pentru ca Românii să se întoarcă la România.

Alți vorbitori din SUA, Jugoslavia, Franța, Ungaria, Israel, Suedia, Grecia,

Anglia, Germania, Albania, Lituania au adus salutul asociațiilor și comunităților lor, au vorbit despre marile eforturi făcute pentru păstrarea spiritualității românești, au arătat că fac totul pentru ieșirea din anonimul prin afirmarea românismului, că sunt atașați de interesele superioare ale României. Unii au mărturisit că s-au simțit părăsiți de frați și izolați de către cei ce ar fi voit să uite cine sunt, dar și-au păstrat portul și limba, uneori arhaică, iar alții au spus cu mândrie că, acolo unde sunt, ei constituie realități de care trebuie să se țină seama, și au propus să se organizeze o întâlnire a minorităților din Balcani. S-a exprimat și convingerea că dintre țările din Europa de Est România are mari șanse să iasă din experimentul comunist și marxist.

«Mulțumim Fundației pentru că ne-a unit, ca să ne cunoaștem; a venit timpul să nu mai fim izolați și singuri; dorim să trăim cu demnitate între oameni demni; vrem să avem biserici și școli pe graiul nostru» - iată simțiri ce caracterizează atmosfera trăită de Românii proveniți din Grecia și până în Maramureșul de dincolo, din Lituania și până în văile românești ale fostei Jugoslavii.

Mărturisirile, destăinuirile, propunerile, proiectele și ideile au continuat să se desfășoare în lucrările pe secții. Acestea, în număr de patru, priveau: Mijloacele de comunicație în masă, Istorie și culte, Învățământ și cultură, Economie și organizare.

Rămâne să se găsească soluțiile cele mai adecvate pentru întocmirea, editarea și răspândirea publicațiilor românești, pentru prezentarea obiectivă a istoriei Românilor în străinătate, pentru realizarea unității diasporei și a stabilirii legăturilor cu comunitățile acesteia, pentru a face mai bine cunoscută cultura românească în lume și pe cele străine în România, pentru a găsi modalitățile cele mai potrivite pentru realizarea acestor deziderate.

Bogatul stand cu cărți și reviste ale Fundației Culturale Române grația de la sine des-

pre sânguința cu care aceasta înțelege să promoveze spiritualitatea românească. Chiar în zilele Forumului au fost lansate publicațiile *Revue de la Transilvanie* și *Romanian civilisation*, împreună cu romanul *Dracula* în românește de Radu Florescu.

Excursia în minunata Deltă a Dunării, vizitarea litoralului și a Muzeului de arheologie de la Constanța, excursia la Mangalia, degustarea de vinuri din podgoriile Murfatlar și cele câteva spectacole au contribuit la înfrățirea Românilor veniți din toată lumea și la unirea lor sufletească cu țara dorului și a doinei.

Dar atașamentul față de țara de origine nu poate fi numai idilic. Păstrarea identității spirituale și apărarea bunului nume al Țării Mame trebuie să se îmbine armonios cu căutarea celor mai potrivite și eficiente soluții de ajutorare concretă a unei țări care, după aproape o jumătate de secol de «fericire comunistă», se află în lipsuri și are nevoie de încredere, investiții și colaboratori calificați dinlăuntru, dar și din afară.

N-au trecut neobservate unele rețineri

față de rugăciunea pe lege românească motivate de faptul că «sunt prezenți și originari neortodocși» și nici ciudata grijă de a menționa după afirmarea unor deziderate românești că realizarea lor «va respecta pe cele ale Evreilor și ale altor naționalități».

Și a fost evidentă, prea evidentă, lipsa reprezentanților de seamă ai celor ce până în 1989 se considerau disidenți. N-am înțeles dacă n-au fost invitați sau dacă n-au voit să dea curs invitației. Dar am înțeles prea bine că strigătul fraților de la răsărit, care în acele zile vărsau sânge sfânt la Tighina, și al celor din sudul Dunării, care după mulți ani puteau afirma sus și tare că sunt români, nu se adresa numai celor din țară și nici numai celor de afară, ci tuturor, întregului românism, căci imperativul momentului este să fim uniți.

Numai dacă ne prezentăm în unire, lumea își va îndrepta privirile și interesele spre România și valorile românismului.

T. V. BĂDESCU

ISTORIA GÂNDIRII ROMÂNEȘTI

*În curs de apariție
la Editura Europa Nova din București*

În *Istoria Gândirii Românești* J.C. Drăgan oferă prima sinteză a tradițiilor intelectuale din țara noastră până la cel de al doilea război mondial.

Volumul I, aflat sub tipar, tratează gândirea noastră geografică, știința psihologiei la Români, formarea și avântul sociologiei românești din secolele XIX și XX. Este o istorie a vieții ideilor în România, în ce au avut acestea mai viguroasă ca reflectare a proceselor de schimbare și manifestare a spiritului românesc vital, activ și nobil, încorporând gândirea în fazele evoluției către ideile contemporane. Tezaurul gândirii românești nu este văzut ca un ansamblu de idei fosilizate ci, dimpotrivă, ca un flux viu al sistemelor de gândire în plină evoluție. Gânditorii români analizați sunt proiectați pe planul relațiilor dintre realitățile românești și convingerile lor intime despre ambiția și instituțiile societății în care au trăit și în care s-au cristalizat și concentrat ideile, evoluările și reacțiile lor. Într-o formă vagă și difuză aceste idei erau răspândite de largi curente de opinie ale vremii. Totodată *Istoria gândirii românești* pune în valoare pozițiile și performanțele românești în contextul universal al disciplinelor respective.

SUFLARE ROMÂNEASCĂ DINCOLO DE NISTRU

Prof. dr. ION ILIESCU

POPULAȚIE, TERITORIU, ORGANIZARE

În privința spațiilor ocupate de Români dincolo de Nistru, răsfirați sau aflați în așezări compacte, nu putem să ne edificăm cu precizie azi, căci teritoriile acestea în care trăiesc Români au devenit incerte și înțesate de alte etnii aduse ulterior. Populația aproximativă din anii 1940 era de 600-800 mii suflete românești¹. N-au fost incluși aici Românii colonizați în Siberia încă din epoca țaristă². Există apoi Moldovenii-oieri, care circulau în Simferopol, Rostov pe Don și în Crimeea. În 1930, se constituie «Societatea oierilor transilvăneni din Caucaz».

Sub stăpânirea comunistă, în 1924, după ce Basarabia a revenit la Patria-Mamă, s-a organizat în stânga Nistrului o republică moldovenească cu denumirea de *Republica Moldovenească a Sovietelor*, care era atunci situată între 48°11' și 46°32' latitudine nordică și 28°30' și 30°06' longitudine estică. Teritoriul ei era de 8434 kmp. În 1925 se adoptă și constituția acestei țări; după zece ani se va face și o aniversare³. Această Republică Moldovenească era împotriva Basarabiei și a fost menită, între altele, pentru a face propagandă și împotriva României «capitaliste și exploatoare». În 1934 s-a editat și broșura *Zece ani din Republica Autonomă Socialistă Sovietică Moldovenească*, seria jubiliară (Tiraspol, 1934).

Ea a avut la început capitala în orașul Balta, dar apoi aceasta s-a stabilită la Tiraspol, socotit cândva ca fiind locuit «în mare parte» numai cu Români. Noua republică dorea să curețe pământul de «Basarabeni». Această țară moldovenească, dar potrivnică Moldovenilor și Românilor, a fost împărțită în 13 raioane administrative, un fel de județe, cu capitalele lor, care erau conduse, politic și administrativ, după modelul sovietic. Desigur, nu această republică face obiectul rândurilor noastre, ci ne interesează permanenta existență a Românilor în istorie, a Românilor moldoveni de dincolo de Nistru, ca fiind cei mai vechi locuitori ai acestor plaiuri. În operele lui O. Ghibu, M. Drăghicescu și Murgoci⁴ putem afla nu numai localități sătești ale Românilor, ci și orașe românești din Transnistria. O recunosc demult numeroși călători care au traversat spațiile dintre Nistru și Bug. Un singur exemplu din multe care s-ar putea aduce: Giovanni Botero a scris⁵ că Moldovenii au multe orașe și cetăți în răsăritul extrem, că «hanurile Moldovenilor erau celebre». O confirmă cronicarii români și istoricii străini, o atestă hărțile din vechime și cele obiective, realizate pentru stabilirea adevărului istoric, științific, etnografic, geografic etc. Despre aceste realități vorbesc și cetățile rămase până azi, folclorul, portul și, mai ales, limba, diversele documente și cronicile.

LOCUITORII DE PESTE NISTRU NU SUNT RUȘI

Cu toate că este adânc înrădăcinat în conștiința noastră și în istorie faptul că România se întinde până la Nistru, parcurgând bibliografia în materie, ne apare în plin plan adevărul că Românii au sălășluit și dincolo de Nistru. E bine să știm că aceste pământuri n-au aparținut

UCRAINA MOLDOVENEASCĂ ȘI TEATRUL LUPTELOR ÎNTRE
RUȘI ȘI TURCI PÎNĂ LA 1821, CONSTANTIN C. GIURESCU

nut României, dar să mai cunoaștem și faptul că meleaguri ale Transnistriei au fost locuite din străvechime de Moldoveni, nu de Ruși sau de sovietici. Au spus-o mulți înainte și o repetăm și noi, împreună cu Theodor T. Burada, că «Nistrul nu e marginea cea mai de pe urmă» a răsufării românești⁶. Altfel zis, Nistrul este hotar politic și administrativ, dar nu și pentru spiritualitatea românească existentă și dincolo de el. Scriitorul de pe acele meleaguri, D.C. Moruzi (1850-1914) a scris o carte cu titlul *Rușii și Românii* (1906). Să facem trimitere și la cartea lui A.V. Boldur, *La Bessarabie et les relations russo-roumains* (Paris, 1927). Cercetătorul N.P. Smochină, în lucrarea *Românii de peste Nistru*, afirmă că aceștia sunt «o enigmă a trecutului»⁷.

Să încercăm documentar să descifrăm, pe înțelesul tuturor această, până mai ieri, inaccesibilă taină. Nu vom putea sătura curiozitatea de a ști ce este cu Transnistria și pentru Românii de aici și pentru cei de dincolo decât numai dând contur unor dimensiuni ce coboară adânc în istorie.

Populația daco-romană a trăit și între Nistru și Bug, adică mult înainte de venirea Rușilor și Ucrainenilor, a Tătarilor și Lituaniienilor etc.⁸. La Tiraspol, unul dintre cele mai mari orașe din Transnistria, există un «castru cu inscripții romane». Această «ramură a latinității»⁹, multă vreme necunoscută de noi și mai puțin de restul lumii civilizate, această ramură, zic, a fost fixată natural pe meleaguri atunci nelocuite. Acele pământuri erau «res nullius» și Dacii sau Romanii transnistrieni au fost primii descălecători și asta din «vremile cele mai îndepărtate»¹⁰.

COORDONATE MEDIEVALE

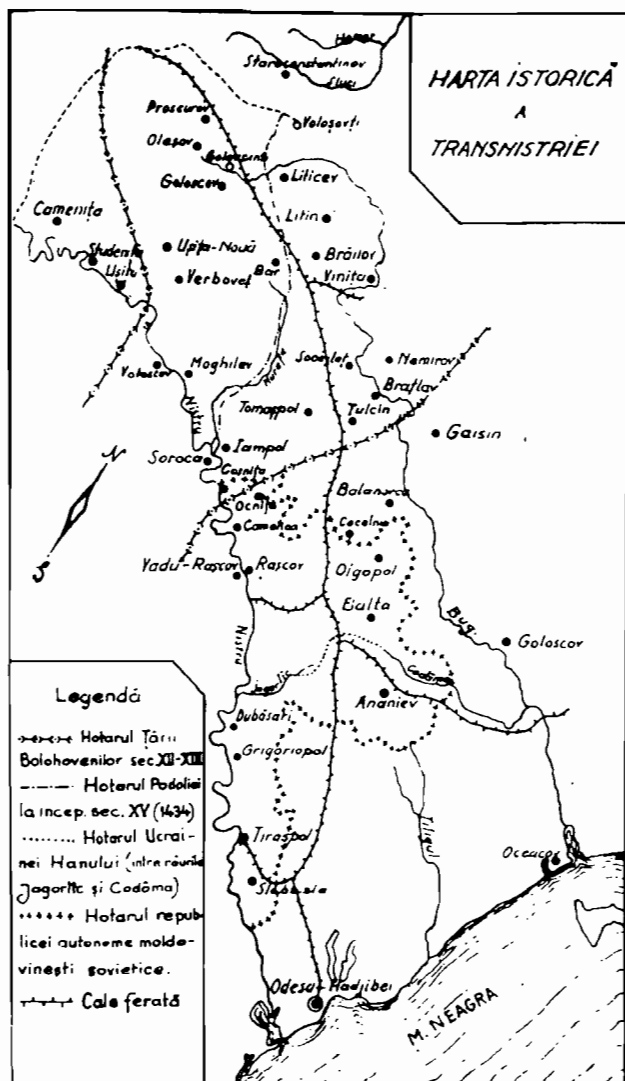
Din epoca medievală, pentru prima dată, găsim în aceste locuri din stânga Nistrului, organizat un voievodat, al Bolohovenilor. Cercetările istorice arată că Bolohovenii erau locuitori din părțile Moldovei și de dincolo de ea, adică din Transnistria. În veacul al XII-lea, Bolohovenii ocupau un spațiu întins, adică și regiunea Kievului, Volhynia și Podolia. Abia prin 1240, oamenii acestor plaiuri vor fi supuși de principele Kievului. Populația moldavă rezistă și renaște, trăiește și va deveni din nou puternică¹¹. În Cronica lui Ipatiev, în 1146-1148, se menționează localități române, precum: Buzsco, Codna, rîuri și locuri ca Soba, Vaslui, Brăila etc. Treptat, Românii înstăriți și independenți au reușit să se extindă până la pragurile Niprului. În 1455, Moldovenii aveau în stăpânire Cetatea Lerică de la gura Niprului. Dacă răsfoim izvoarele istoriei noastre, vom descoperi că nu puțini dintre voievozii moldoveni au făcut dani, au colonizat, au adus Moldoveni pe care i-au scutit de unele datorii, au înnobilit și întărit proprietăți aici, în câmpiile dintre Nistru și Bug. Într-un document din 1574, Ion Vodă face danie lui I. Golia și Ieremia Pârcălabul moșii peste Nistru și «loc pentru mori de vânt». În alte acte se vorbea de «țara noastră a Moldovei de dincolo de Nistru». În 1588, Petre Șchiopul întărește unor familii de boieri câte două mori. La fel, în 1593, Ieremia Movilă, prin hrisov, întărește pe urmașii săi pentru «locuri de patru mori pe cea parte de Nistru». Ceva mai mult, pe la 1600, Ieremia Movilă va pune ființă unui târg mare pe malul Nistrului, căruia îi va da numele său, oraș cunoscut azi cu denumirea de Movilău.

Până târziu, în secolele XVII-XIX, mari boieri și demnitari români au avut în stăpânire moșii în Basarabia și Transnistria. E vorba de Vodă Mavrocordat, care se interesa de pământurile de dincolo de Nistru, de Scarlat Sturza, Matei Cantacuzino, mai apoi Ilie Catargiu, E. Balș, I. Măcărescul etc. Dintre numeroasele date care ar trebui reținute, mai consemnăm, de exemplu, că fiica lui Vasile Lupu, Ruxandra, avea curți și moșii în satele din jurul Rascovului, care toate erau locuite de Moldoveni. Unii dintre marii boieri au deținut înalte demnități și au trăit pe aceste locuri. N. Niculescu avea moșie la Dubăsari, boierul Rascu a înființat târgul care îi poartă numele. Boierul Jura stăpânea ambele maluri ale Nistrului, de la Râbnița până la Dubăsari. În funcție de titlul boieresc erau moșiile și condițiile celor care lucrau. Cele mai semnificative date sunt legate de câteva nume de seamă pentru granița de răsărit, cea de dincolo de Nistru, și anume: un boier moldovean, Bogdan, a putut ajunge hatman al Ucrainei, iar ultimul hatman liber al acesteia a fost Dănilă Apostol, 1727-1734. Dănilă Apostol, fiul potcovarului Pavel Apostol (1658-1734), va deveni hatman al Ucrainei, adică stăpânitor al melegurilor care se întindeau până la Nistru. După războiul ruso-turc, se face stabilirea «graniței Moldovei pe Bug», la 12 septembrie 1740. Cum am zice, i s-au recunoscut atunci Moldovei granițele până la Bug. E adevărat că, în 1774, Rușii ajung la Bug și găsesc aici populație moldavă, dar în 1792, ei se extind până la Nistru, ca în 1812 să înainteze până la Prut.

Mai surprinzător va fi pentru cei care nu cunosc amănunte că domnul Moldovei, Gheorghe Duca, în cea de a treia domnie în Moldova, va fi socotit de unii ca un colonizator al provinciei de peste Nistru. El va ajunge să poarte numele de domn al Moldovei și hatman al Ucrainei. Altfel spus, Duca Vodă a fost «stăpân a două țări»¹². Această constatare justifică faptul că i s-a scris «la Tituluș, domn al țării Moldovei și Ucrainei». Moldova din epoca lui avea trei capitale, cea de la Iași, o alta la palatul Țicănăuca, vis-à-vis de Soroca, și o a treia la Nemirova, pe Bug. Așadar, cândva, târâmurile din Transnistria și Ucraina țineau de domniile Moldovei și erau, cum zice Smochină, «încorporate de principatul Moldovei»¹³. Numai că Duca-Vodă, în a treia urcare pe tron, va domni doar câțiva ani. Treptat, se va

ajunge la o ridicare a provinciei la rang de principat. Cei din «Ucraina moldovenească», cum s-au numit la început Moldovenii, erau așa de numeroși că se vor extinde până departe, în Crimeea și pe Bug¹⁴.

Să facem precizări și despre faptul că Românii au jucat un foarte important rol militar, căci Moldovenii din oastea lui Carol al XII-lea al Suediei s-au mutat apoi în câmpiile dintre Nistru și Bug. Scrie despre aceste fapte și Miron Costin, în «Letopisețul Țării Moldovei». Au fost conducători de oști: I. Potcoavă, T. Lobodă, Martin Pușcariu, Burlă, Dumitrașcu Raice etc. Până și cneazul Cantemir, nepot al domnitorului, a avut în Transnistria «un puternic corp de armată român», iar, la timpul lui, principele și filosoful român Dimitrie Cantemir a fost însoțit în Rusia de un număr de ostași moldoveni. Au avut rangul de general sau de colonel de armată: Cirbă, Lupu, Ghinea, Cucu, Dracu etc.

Moldovenii de peste Nistru îi ajută pe Cazaci să învingă, să fie instalați în scaune etc. Ar fi să precizăm și amănuntul că Bogdan Hmelnițki avea șase polcovnici și 10.000 ostași moldoveni în armata sa. La un moment dat, vărul prințului Potemkin avea să fie numit arhiepiscop în aceste locuri răsăritene cu populație majoritară moldovenească sub motiv că el cunoștea limba română.

Activitatea de colonizare cu populație românească a continuat și mai târziu. În 1905, în nordul Crimeii s-au înființat cinci sate noi. Este adevărat că procesul are și un revers, acela de desnaționalizare, transmutare, colonizare cu alte naționalități, dislocare a Moldovenilor și nu dorim să spunem că Transnistria ar fi locuită doar de Moldoveni, de Basarabeni, căci dincoace și dincolo de Nistru trăiesc și Ucrainieni, Ruși, Tătari, Evrei, Turci, Cazaci, Lipoveni, Găgăuzi, Ruteni, Poloni, Bulgari, Germani, Greci, Velico-Ruși, Armeni etc. Fără a pune în discuție și a analiza politica țaristă și cea stalinistă, în complexitatea vieții sociale, provocată de traumatismele politice, ideologice, juridice și morale ale industrializării și colectivizării, rămânem la urmărirea persistentă a elementului românesc pe aceste meleaguri.

CE NE SPUNE LIMBA

Arheologia și reconstituirea istoriei prin limbă constituie un argument de necontestat. Numirile arată clar că nenumărate sate, așezări, vetre, localități, târguri, ape, orașe, dealuri de dincolo de Nistru sunt românești, cu rezonanță românească și, chiar atunci când au fost rusificate, slavizate, ucrainizate, ele trădează originea românească. Lăsăm să urmeze asemenea denumiri care au plecat de la nume de familie sau de la prenume ale Românilor: Găvănosu, Grigoriopol, Ilie, Ciobanu, Buric, Cantacuzinca, Suban, Scurtu, Chișleac, Bârză, Borș, Racoviță și multe alte sate românești. Precizăm că aceste nume sunt de localități și așezări compacte ale Românilor, dar există și alte numiri, precum: Hârtop, Dubăsari, Balta, Ocna, Nani, Moldovanca, Râmnița, din care nu puține sunt de orașe mari. Au certe sonorități românești vetre și sate, precum: Valahi, Singuri, Cotiujani, Ușița, Bârladca, apoi Goleasca, Șelari, Mamaica, Odaia, Alexandria, Arcași, Malai, Brașoveanca etc.

Toponimia confirmă izvorul românesc pentru alte numeroase așezări, ca: Pădureți, Grădinița, Urâta, Burta, Văcăreni, Lunga, Valea Hoțului, Ocna Roșie etc. Vedem astfel pe ce realități se întemeiază o aserțiune cum că dincolo de Nistru «satele românești se țin șir până departe în răsărit, în vechile gubernii Podolia, Ecaterinoslav și Crimeia»¹⁵. O curiozitate: pe malul Niprului s-a ridicat o localitate cu denumirea de *București*. La 150 km de Nipru se află satul *Glodești* și între Nistru și Bug, zeci de asemenea localități.

Toponimia râurilor este un argument probatoriu și mai convingător, căci apele, de regulă, nu au fost rebotezate, așa cum s-a întâmplat cu denumirea multor sate și orașe. Dăm câteva exemple de ape ce au nume cu rezonanță românească: Tiligul, Baraboi, Berezan, Putred, Soroca, Ocnita, Dârla, Humor, Merla. Sunt toponime românești și numele râurilor Uda, Sava etc. Până și denumirile de drumuri trebuiesc avute în vedere. Un exemplu: Șleaul Baciului este un drum dintre Dorota și Dubăsari.

Un excurs prin cimitirele satelor transnistriene ar putea să ne pună în fața unui fenomen contradictoriu sau șocant. Vor exista aici nume românești pe cripte și cruci din piatră, dar se vor fi așezat și altele peste ele, în locul lor, lângă ele, numiri străine. Cu alte cuvinte, numirile din cimitirele unor sate au cunoscut o anumită schimbare sau poate chiar o schimonosire. Împreună cu N. Dabija, vom sublinia și noi că numele oamenilor, numele de familie au fost slavizate. Sandu a devenit Șandulenkov, Buzatu a devenit Buzatinko sau Cherdevară

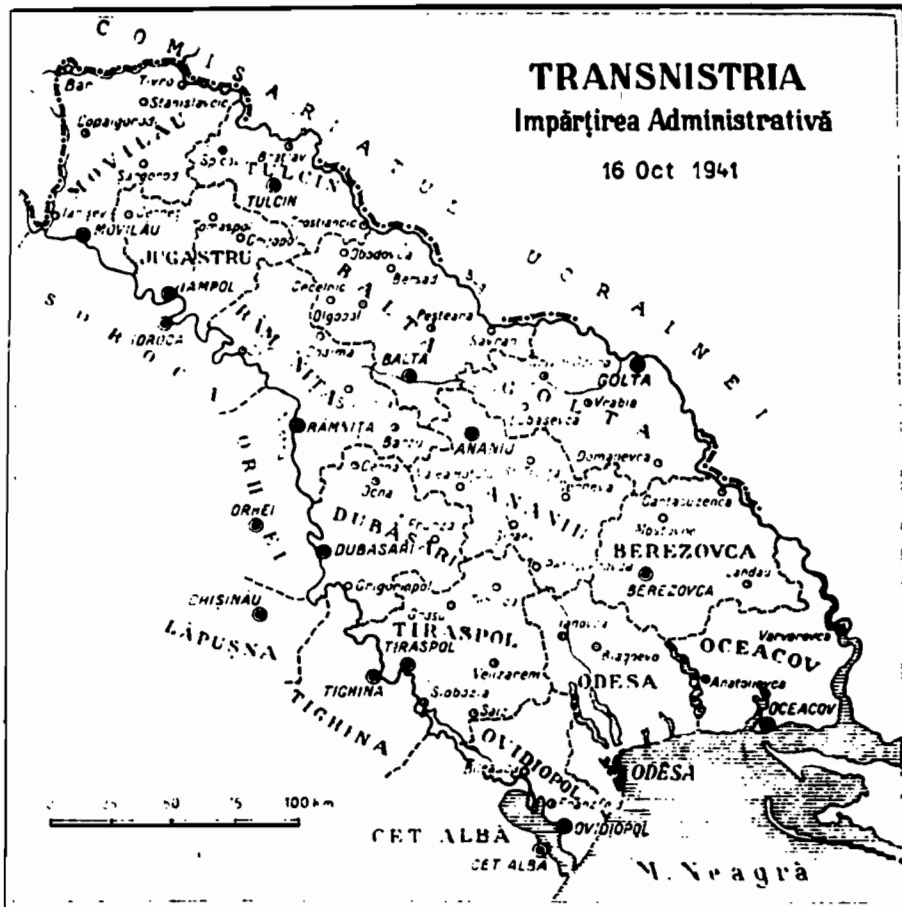
(adică Pierde-Vară) ar putea să sune Kerdevarenko și să pară astfel rusesc, ucrainean etc.

Chiar dacă unii din marii proprietari ai Basarabiei și cei din Transnistria au acceptat să-și schimbe numele - din Lașcu i-au zis Lașcov, din Hâncu - Hânculov, din Bădărău - Bodariov, din Moghilă - Moghilov¹⁶, sau dacă alții au fost forțați să facă această schimbare, noi și în asemenea condiții și mutații vom putea, printr-o citire mai atentă, să descoperim elementul românesc, străvechi și statornic.

REPERE SPIRITUALE

Ne luăm riscurile de a configura și câteva repere care vizează viața spirituală. Biserica din Transnistria ținea fie de Mitropolia Moldovei, fie de cea din Huși și chiar de Biserica de la Brăila. Au ostenit pentru credință prelați precum Daniil, Ioachim, Inochentie etc. Biserica a avut privilegiul de a adăposti unele odoare și frumuseți de spirit. Din veacul al XVI-lea consemnăm *Sobornicul de la Chiev*¹⁷. Mănăstirea Hâncu (boier născut la Ovidiopol) deținea numeroase documente românești.

Cu toate că la primul Congres al Moldovenilor de dincolo de Nistru aceștia simțeau frățietatea cu Basarabienii și cereau, încă din 1917, «lichirea cu Basarabia», acest lucru nu s-a

întâmplat. Când Basarabia și-a căpătat autonomia, s-au auzit de la Moldovenii transnistrieni voci care exprimau doleanța: «Dar pe noi, fraților, cui ne lăsați? Vom săpa Nistrului altă albie, ca noi să fim totdeauna nedespărțiți de voi»¹⁸. Dar n-a fost să fie și acest lucru va avea profunde consecințe asupra vieții spirituale, a naționalității, a culturii. Cu toate acestea, există destule mărturii culturale de la Români dintre Nistru și Bug.

O contribuție marcantă o reprezintă tiparul românesc din localități ca Kiev, Movilău, Dubăsari, Moscova, Harkov, Odesa, San-Petersburg. S-au tipărit, în acele localități, cărți românești care astăzi sunt valori de patrimoniu, cărți rare și multe de largă audiență: ceasloave și manuale, cărți de ritual și bucoavne pentru școală, lucrări de istorie. Un număr important din tipăriturile în limba română erau circulare, ucaze, înștiințări, legi, manifeste, regulamente, rapoarte, statute, formulare și dezmințiri, cele mai multe sub forma unor foi volante. Să dăm și câteva exemple: cărturarul Mihail Strelbițchi aducea, în 1792, o tipografie de la Iași la Dubăsari pentru a scoate carte românească, grecească, rusească (29 cărți). Între aceste volume unul este rarissim și de excepțională valoare. Este vorba de volumul de *Poezii Noo* (Dubăsari, 1793) al poetului român Ioan Cantacuzino. Să reținem că în 1793, când I. Cantacuzino avea o carte cu versuri nu existau ca poeți în țările române nici B.P. Mumuleanu, nici Cârlova, nici Văcăreștii sau Conachi, I.B. Deleanu și Anton Pann. O altă carte veche, între numeroasele, este și aceea a lui Ștefan Mărgeală, *Gramatică rusească și românească* (Petersburg, I-II, 1827). Este o tipăritură bilingvă pentru că autorul s-a gândit și la Ruși care «vor putea să învețe în limba română».

Cu asemenea circulație a limbii române era firesc ca în 1904 pe teritoriul dintre Nistru și Bug legile să fie cele din Moldova, nu cele rusești.

Deoarece ocupația principală a Românilor din Transnistria a fost plugăritul, oieritul și alte meserii, portul s-a schimbat sau poate chiar s-a pierdut. Totuși amintim că cei care au trecut prin aceste locuri au reținut gospodăriile și moldovencele transnistriene care «torceau cu furca-n brâu». Dacă viața i-a obligat pe Români să-și schimbe preocupările, portul, numele, și dacă au fost constrânși să devină Ruși sau Ucrainieni, să se înrudească cu Tătari și cu Cazaci, în schimb obiceiurile s-au păstrat mai bine.

În aceste sate e bine cunoscut *Plugușorul* de Anul Nou, *Colinda* de Crăciun, *Peșitorii și Vornicii*, Jocul fiind hora și sârba, acestea vor fi practicate alături de alte cântece și jocuri. În *Calendarul ligii culturale* din 1929 e prezentată *Duminica Mare la Români transnistrieni*. Multe din creațiile folclorice rezonază cu cântecele noastre populare, având însă coloratura vieții locale: «Nistrule, râu blestemat/ Când pe tine am trecut/ De frați m-am înstrăinat/ Și-am ajuns până la Bug». Durerea de a nu-și mai putea vedea frații și surorile este manifestată în unele cântece de înstrăinare: «Arz-o focul de străinătate/ C-am ajuns tare departe/- Peste Nistru, peste ape/ Nici hârtia nu răzbate».

Nistrul nu numai că desparte oamenii din același neam, dar în unele creații se exprimă amărăciunea că odată cu venirea Rușilor în secolul al XVIII-lea pe acele locuri, oamenii au avut și mai mult de suferit, nu doar că s-au despărțit de ai lor, ci s-au și înstrăinat: «De când Muscalii au venit/ Toți copiii mi s-au prăpădit»¹⁹.

În privința caselor din satele Românilor transnistrieni, acestea sunt din «Cimur și aco-perite cu stuh», au prispe de jur împrejur, împodobite cu «brăuri de puchiți, roșu, galbân, negru și alte culori»²⁰. Este cunoscut și faptul că arhitectul român Manole ajută pe ducele Richelieu la construcția Odesei.

Contribuțiile de literatură au un aspect și mai complex, pentru că un scriitor din părțile acestea s-ar putea să publice în limba rusă și română, să fie născut în Basarabia și cu studii superioare în centrele universitare din Rusia, să fi trăit mai mulți ani în Transnistria dar să nu

fie din partea locului etc. Ținând seama de toate acestea, vom consemna cu aproximație unele nume cu merite incontestabile. Un Alexandru Hasdeu și, înaintea lui, I. Pralea-Moldovanu, un Z.C. Moruz, sau, mai târziu, Leon Donici, strănepotul fabulistului etc., care au circulat prin opera lor atât în România, Basarabia, cât și în Transnistria. Pavel Gore a avut o contribuție de prim rang la ființarea «Centrului român de la Odesa», a fost membru de onoare al Academiei Române. Vom spune răspicat că în deceniile de apăsare, deznaționalizare, prigonire, propagandă și ideologie comunistă au fost și scriitorii din Transnistria împinși să scrie împotriva Românilor. În 1928, se va constitui Uniunea scriitorilor moldoveni și mai apoi Editura de Stat a Moldovei, cu o bine cunoscută orientare social-politică. Toate acestea au avut rezultat o literatură cu obiective privind Basarabia și România, o literatură care era «săracă cantitativ și slabă cu duhul calitativ»²¹. Au existat însă și scriitorii care n-au acceptat indicațiile. Ar putea să fie unii condeieri precum N. Marcov, I. Conna, M. Andriescu, Nistor Cobac, dar operele lor n-au avut ecouri și nu s-au impus.

Ar mai fi de rânduit aici preocupările ziaristice. Unele din ziare au apărut în Basarabia sau România, altele în Transnistria. Amintim câteva titluri: *Buletinul Transnistriei*, Chișinău, *Moldova Nouă* - revistă trimestrială, «Organul Asociației culturale a transnistrienilor», Iași 1935, *Odesa* - gazetă de informație zilnică și *Gazeta Odesei*, organ săptămânal al municipiului Odesa, *Glasul Nistrului* - gazeta Moldovenilor dintre Nistru și Bug, *Graiul*, ambele apărute la Odesa. Cu numele de *Transnistria* a apărut «gazeta redeșteptării naționale a Românilor dintre Nistru și Bug», la București, o alta la Cluj, și o a treia a misiunii ortodoxe la Chișinău. De asemenea, *Tribuna Românilor transnistrieni*, editată la Cluj. Toate acestea ne-au fost inaccesibile, așa că nu ne putem pronunța asupra lor, fără o cercetare amănunțită.

Cultura autohtonă (teatru, operă, film) nefiind permise liber și creator, și-au pierdut din vigoarea și frumusețea spirituală. Aceleași probleme s-au ridicat și pentru învățământul în limba moldovenească. Nu vom găsi pe aceste meleaguri instituții de învățământ superior sau institute pedagogice, bisericești (o anumită excepție - orașul Tiraspol).

Desigur că cititorul va trebui să-și limpezească singur faptul că rândurile noastre nu se doresc o investigare exhaustivă, originală și amănunțită în toate compartimentele vieții. Noi am intenționat nu o expunere politizată, deoarece este evident că nedreptățile din era noastră le-au continuat pe cele vechi.

DE CE ESTE ACTUALĂ CUNOAȘTEREA TRANSNISTRIEI ?

Pentru că astăzi se încearcă răscoirea hărții în scopul creării unor state «autonome» care n-au existat niciodată, n-au nume și se fac pentru Moldovenii «nistrieni», găgăuzi etc., împotriva elementului autohton, cel mai vechi. Două republici moldovene, două entități statale din același neam, cu aceiași frați și în afara României, dar unele croite pentru a fi opuse Românilor țin de o politică străvechi-imperialistă. Noi nu dorim pământ decât în granițele tradiționale, dar e bine să știm că Românii, și nu sunt puțini, trăiesc și dincolo de aceste granițe.

Ei au cunoscut în ultima jumătate de veac toată gama traumatismelor, dislocări, deportări, învrăjbi, nedreptăți, exploatare, constrângeri, asuprire, deznaționalizare și popularea pământurilor cu alte numeroase etnii, înăbușirea spirituală și afirmarea celei ideologice etc. Astfel, Moldovenii, câți vor mai fi existând în Transnistria, au devenit străini în casa lor.

Noi ne-am referit, în aceste rânduri, doar la câteva repere privitoare la Transnistria.

Nu avem meritul priorității, căci Simion Florea Marian vorbea și el despre *Românii de peste Nistru*²². Am schițat o încercare documentară incompletă, pentru cititorii mai puțin informați. Am fi recunoscători aceluia care vor încerca întregirea unor asemenea rânduri tematice, dar care aduc numeroase mărturii și chiar surprize.

Conduși de convingeri și sentimente de adevăr și dreptate, vom zice că suntem în situația de a contempla noi traumatisme în Basarabia și în Transnistria. Oameni care au fost aduși aici, așezați, cu sau fără voia lor, constrânși și ei să o facă, vin acum, împinși tot de alții, să ne arate care este istoria Românilor de pe aceste plaiuri, sunt puși să vorbească de «autonomia» lor în casele care nu le-au aparținut. Nu pretindem ceea ce nu este al nostru (pământuri străine și cât mai mari), dar nici nu acceptăm ca veniți sau aduși, cei ce s-au aciuat, să ne învețe cine suntem noi, cei de dincolo și chiar cei de dincoace de Nistru.

Vor fi la mijloc interese materiale și, cu toate că ar trebui să fim socotiți proprietarii de drept, nu numai că nu avem posesiunea, dar ni se reține și ceea ce a fost al nostru, ba, dacă e posibil, cu forța se încearcă a ni se mai lua câte ceva. Iată pentru ce socotim că avem obligația de a cunoaște adevărul, de a respecta istoria, de a înțelege corect legile civilizate, de a respecta hotărârile democratice ale poporului.

NOTE

1. I. Nistor, *Românii transnistrieni*, în «Codrii Cosminului», I, 1924, pag. 461-565, precum și volumul *Omăgiu lui Ioan I. Nistor*, Cernăuți, 1937, pag. 34.
2. Zamfir Arbure, *Basarabia în secolul al XIX-lea*, București, 1899, și lucrările *Ucraina și România*, 1916, și chiar *Dicționarul geografic al Basarabiei*, 1904.
3. Vezi *Republica Moldovenească, o curioasă aniversare peste Nistru*, în «Universul» din 23.II.1935 și «Universul» nr. 289 din 22.X.1934, pag. 5.
4. O. Ghibu, *Deșteptarea Moldovenilor de peste Nistru*, Chișinău, 1918, și M. Drăghicescu și Murgoci, *Les Roumains d'Ukraine*, Paris, 1919.
5. Giovanni Potero, în *Relazioni universali*, 1596, Veneția.
7. *O călătorie în satele moldovenești din Gubernia Cherson*, Iași, 1893.
7. Vezi și *Moldovenii de peste Nistru*, în revista «Estul», anul I, 1940, nr. 4-5, pag. 9-13.
8. Vezi studiul T. Poruciu, *Cultura antică în părțile noastre*, în «Viața Basarabiei», an V, nr. 10, p. 49 șcl.
9. Vezi revista «Moldova Nouă», an I, 1935, nr. 1, pag. 1.
10. Vezi și harta din 1541, reprodusă în cartea lui Ion Frunză, *Basarabien, Rumanische Rechte und Leistungen*, București, 1941, p. 8.
11. Al. N. Smochină, *Moldova de dincolo de Nistru*, «Dacia», București, an I, 15.VII.1941, p. 2.
12. I. Nistor, *Istoria Basarabiei*, p. 184.
13. Al. N. Smochină, *op.cit.*, p. 9.
14. N. P. Smochină, *Din trecutul românesc al Transnistriei*, «Cercetări istorice», vol. V, 1929-1930, pag. 40-43.
15. I. Simionescu, *Țara noastră*, ediția II-a, 1938, pag. 272.
16. Vezi «Viața Basarabiei» anul V, 1936, nr. 7-8, pag. 485.
17. I. Bogdan, *Cronicile moldovenești*, București, 1891.
18. V. Harea, *Românii de peste Nistru*, în colecția «Cunoștințe folositoare», nr. 14, seria C.
19. N. P. Smochină, *Din literatura populară a Românilor de peste Nistru*, 1930.
20. T. Burada, *O călătorie în satele moldovenești din Gubernia Cherson*, pag. 15-16.
21. N. T. Smochină, *Din cultura națională în Republica Moldovenească a Sovietelor*, în «Revista Fundațiilor Regale», an III, 1936, nr. 4, pag. 149.
22. Simion Florea Marian, *Românii de peste Nistru*, în «Tribuna Românilor de peste Nistru», anul I, 1924, nr. 2, pag. 20.

Românii din Albania: «România s-a întors din nou cu fața la noi»

Iată o exclamație pe care am auzit-o de mai multe ori, în zilele de început ale lui april, colindând târgurile și satele Aromânilor din Albania. Ale Aromânilor fârșeroți, care își zic mult mai simplu: Rumâni, adică români. Așa se știu, așa s-au pomenit ei că-și zic - di când s-apreasi lumea -, de când e lumea lume (s-apreasi = s-a întemeiat). Iar exclamația de mai sus sună în idiomul lor local astfel: «România s-turnă diznou cătră noi!».

Cine sunt acești Români fârșeroți?

Sunt urmașii Tracilor din fosta Macedonie istorică și din Peninsula Balcanică în general, romanizați începând din anul 168 î.d.H, când ultimul rege macedonean (trac) a fost învins de generalul Aemilius Paullus Macedonicus Lucius; frați buni cu noi, cei de aici din Dacia, de asemenea Traci romanizați, cum bine se știe. Așa spune istoria, așa spun datele filologice/ lingvistice, precum și proba limbii românești de la noi și de acolo, din sudul Dunării.

Există însă și o legendă în ce-i privește pe *rumâni* din Albania: aceștia ar fi urmașii legiunilor lui Pompei, învinse și risipite de Cezar, după lupta de la Pharsalla, din sud-estul Tesaliei, în anul 48 î.d.H., rămași în munții din aceste meleaguri și, firește, amestecați cu Tracii localnici.

Am fost, așadar, în Albania, la marea sărbătoare a Românilor de aici, din Țara Schipetarilor, adică *țara vulturilor*, cum își numesc Albanezii cu mândrie patria lor. Care, în sfârșit a devenit și patria minorităților din această țară, printre care și Aromânii.

Românii deci, după 50 de ani de cruntă dictatură, au fost recunoscuți ca minoritate etnică de către noua și autentică democrație albaneză, în urma răsunătoarei victorii a Partidului Democratic al domnului Sali Berișa, noul președinte al Statului.

Importantul eveniment - *Conferința generală a asociațiilor Românilor din Alba-*

nia - a avut loc la Tirana în ziua de 5 aprilie a.c., precedat de întruniri locale în așezările Aromânilor, în zilele anterioare.

Sala Universității din Tirana devenise neîncăpătoare pentru cei peste 1000 de delegați din Albania, dar și din afară, din România bineînțeles, din Grecia, Republica Makedonia, Bulgaria, ca și din diaspora aromână din Franța, Germania, ba chiar și din îndepărtata Americă (SUA, Canada).

Entuziaști, încântători au fost înaintea de toate *rumâni* din Albania, reprezentând populația din târguri, orașe, comune și sate, precum Tirana însăși, Durres, Elbasan, Lușnia, Fier (Fearica-Ferigă), Berat, Vlore, Selnița, Corița, Permet, Pogradet, Moscopole (Voskopoya), Grabova, Lescovic etc. Dar nu mai puțin oaspeții, din România în primul rând, printre care mult generoșii, inegalabilii P.S. Calinic, episcop de Argeș, și senatorul Adrian Moțiu, care au transportat și un camion (TIR) de daruri: alimente, îmbrăcăminte, cărți, reviste pentru frații noștri.

Am reprezentat acolo și revista Aromânilor, «Deșteptarea», care intră de acum în sute și sute de case de rumâni însetați de slova românească. Din acest ultim unghi trebuie să spun că zeci de vorbitori de la tribună, ca și în convorbirile cu noi, așteaptă ca pe o nouă renaștere, redeschiderea școlilor românești din această țară și a bisericilor în care să se audă din nou cuvânt românesc. România - o pot spune cu bucurie - vine cu generozitate frățească în întâmpinarea acestor legitime dorințe.

Cu nu mai puțină bucurie amintesc aici înțelegerea, sprijinul efectiv al noilor autorități democratice albaneze, în ce privește materializarea fireștilor doleanțe, aspirații ale minorității românești localnice. Este semnul intrării în Europa a Albaniei care, până mai ieri, a suportat una din cele mai sângeroase dictaturi de pe continent.

HRISTU CÂNDROVEANU

Horia și rezistența Românilor

de G. A. PORDEA

După căderea Ungariei sub puterea otomană (1526), Transilvania fusese proclamată principat autonom, plătind - cu începere din 1543 - un tribut de zece mii dinari aur la Poarta suzerană; ea fu organizată în șapte comitate cu autonomie locală, a căror putere jurisdicțională se exercita sub direcția voevodului (principe-lui), cu excepția câtorva corpuri militare; reglementarea militară a «Banderiilor» fusese introdusă în 1433. (Ștefan Bathori (1571-1576) a fost ultimul cârmuitor care s-a intitulat «Regni Transilvaniae *Vaivoda* et Sicularum Comes»; în realitate însă, de la Ioan Zăpolya (1526), demnitatea era ridicată la rangul de *princeps* și va dăinui astfel până la Gheorghe Bănffy (1691-1708), primul guvernator al Transilvaniei sub egida coroanei austriece).

Principele era ales de dietă. Aceasta cuprindea deputații («legati») a celor trei «națiuni» - Români fiind excluși - într-o proporție în principiu egală pentru fiecare din ele. Câte doi membri reprezentau fiecare din cele șapte comitate, cărora li se adăugau câte doi sau trei membri pentru «părțile» Ungariei orientale alipite la Transilvania, precum și doi membri pentru fiecare din cele cinci «scaune» (*sedii* teritoriale) secuiești. Sediile erau organizații administrative și militare beneficiind de autonomie și în cuprinsul cărora proprietatea era comună. Perpetuând vechea instituție românească a «scaunelor de judecată», sediile fuseseră anterior șapte la număr, dar trei din ele fuzionaseră într-unul. În sfârșit, dieta mai cuprindea câte alți doi membri pentru fiecare «district» (sau sediu) saxon. Principele, care își avea scaunul de domnie la Alba-Iulia, era îndrituit a mai numi ca legați extraordinari («legati regalisti») pe orice persoane dorea, adresându-le «*litterae regales ad personam*». Dieta era în principiu un instrument al principelui, acesta deținând singur inițiativa legilor, reprezentanții țării neavând facultatea să prezinte decât cereri (*postulata*) sau plângeri (*gravamen*). În fapt însă, puterea nobililor fiind exorbitantă iar demnitatea de principe fiind electivă, dieta era, în ultimă analiză, la cheremul castei aristocratice.

La moartea lui Ioan Zăpolya (1540), regentul Gheorghe Martinuzzi, care fu ales guvernator în Târgu-Mureș (1542), a creat, pe lângă dietă, un consiliu de 21 membri, aleși de legați în proporție egală (șapte) pentru fiecare din cele trei «națiuni». Atribuțiile acestui organism erau fixate - destul de vag - de către principe, dar rolul său a rămas limitat. În această ordine de idei, este de reamintit că întâia curte de justiție a Transilvaniei fusese creată în teorie de dieta din Sighișoara în 1505. Sub Iosif II, în 1784, Transilvania va fi divizată în zece, apoi în unsprezece, comitate, în același timp introducându-se limba oficială germană și instituindu-se conscripția militară.

Prin intermediul acestor instituții principale se vor aplica, uneori până în veacul al XIX-lea, cele mai însemnate dispoziții «constituționale» ale pactului «Unio Trium Nationum», care - excluzând pe Români cu desăvârșire din viața politică a

ținutului - dăduse în 1437 prilejul rebeliunii românești de la Bobâlna, urmată mai târziu (1474) de mișcările de la Mediaș și Bistrița.

Abuzurile nobilimei deveniră, pentru «clasa de jos», și mai intense după ocuparea efectivă a Ungariei de către Turci, mulți nobili maghiari refugiindu-se atunci în Transilvania; același proces se repetă apoi pe o scară largă după răspândirea Reformei, și cu deosebire între 1670-1690 sub calvinistul Mihail Apafi I. Persecuțiile, injustițiile și discriminările erau îndreptate împotriva țărânilor, care cuprindea și pe Secui; aceștia - în proporție infimă față de Români - având, după cum s-a văzut, reprezentanții lor oficiali în dietă, sufereau totuși cam același tratament general, astfel cum o atestă insurecțiile lor, în special cea din 1472, când, sub Mihai Făncsy, ei se aliară cu Polonezii, - sau mai târziu, în ianuarie 1764, rebeliunea a cărei înăbușire luă numele evocator de «siculicidium». Saxonii se revoltară și ei în 1343, dar progresele pe care ei le realizară în domeniul economic le permisera mai târziu să-și consolideze poziția spre a nu-și mai manifesta revendicările prin violență.

Horea, reproducere după pictura în ulei realizată de Anton Steinwald, în închisoarea de la Alba Iulia, în anul 1785

Clasa de departe cea mai numeroasă o formau deci iobagii români, pe spina-rea cărora - dimpreună cu clerul român, asimilat lor - cădeau toate greutățile. Doar păstorii din Țara Bârsei beneficiau de oarecare înlesniri derizorii relative la pășuni, în scopul de a servi interesele economice ale Sașilor din «Burzenland».

Viața economică a Transilvaniei era axată din vremi trecute pe exploatarea pădurilor și creșterea vitelor. Din secolul al XVI-lea, se poate totuși vorbi de o foarte rudimentară organizare a agriculturii și a unei activități miniere, în deosebi privind sarea. Saxonii, care au dat avânt artizanatului, constituindu-se în corporații și creând târgurile, au fost acei care au întreprins pentru prima oară un comerț internațional, exportând vite, piei, țesături, ceară și mercur. Economia domestică și comerțul ambulant constituie însă caracteristica, sub acest raport, a Transilvaniei, până sub Maria-Tereza, când, în ciuda tentativelor austriece de a promova progresul economic, barierele vamale au izolat așa-zicând principatul. Câteva asociații economice, sub impulsul părintelui iezuit Fridwaldsky, au rămas fără rezultate concrete, - iar cât despre industrie la sfârșitul secolului al XVIII-lea nu existau în Transilvania decât cinci fabrici, în majoritate create și posedate de Armeni. Contribuția românească era, în mod obligatoriu și oficial, înlăturată. (Abia în 1872 se va înființa prima instituție financiară românească, *Albina* din Sibiu, intrată apoi, în 1907, în cartelul denumit «Solidaritatea»).

Din punct de vedere religios, în cursul secolelor XVI și XVII, situația deveni în Transilvania deosebit de complexă, de pe urma propagării protestantismului, a unirii unei fracțiuni a Românilor cu Biserica Catolică și a faptului că, de la venirea Ungurilor, confesiunea ortodoxă a fost oficial considerată ca «eretică». Dieta din Turda (1544) decretase principiul libertății confesionale, pentru a accepta astfel doar protestantismul, iar dietele din Turda și Târgu-Mureș (1564, 1571) «egalizaseră» numai calvinismul, lutheranismul și unitarianismul, acesta din urmă adoptat din Polonia unde își avea centrul la Racow și transplantat la Cluj de către David și Blandrath. O criză trecătoare a Ortodoxiei a coincis cu intensul prozelitism al Reformei, dar «Unirea cu Roma» a adus în schimb urmări benefice.

Cele mai vechi episcopii ortodoxe din Transilvania au fost acelea ale Vadului, creată în 1475 de Ștefan cel Mare al Moldovei, a Geoagiului (pe la 1500), datorată ctitoriei lui Radu cel Mare, și a Silvașului, înființată în 1575 sub Ștefan Bathori; mai existau episcopia Maramureșului, fondată de Ieremia Movilă în 1605, și o alta la Lipova. Cu încetul însă, aceste episcopii dispărură, ne rămânând decât aceea «a Bălgradului» (Alba-Iulia), devenită mitropolie, înființată de Mihai-Vodă Viteazul pe lângă mănăstirea Sfintei Treimi, care se clădise din însăși stăruința sa. Tot sub Mihai se stabilise - prin tratatul încheiat cu Sigismund Bathori în 1595 - că toate bisericile românești transilvane vor fi supuse jurisdicției arhiepiscopiei de Târgoviște. Episcopii ortodocși erau aleși de sinodul protopopilor și al preoților și își asigurau subzistența personală și a instituțiilor lor grație contribuției credincioșilor. Starea mizeră a populației românești explică poziția deosebit de critică a acestei ierarhii, supusă în plus influenței paralele a propagandei protestante și ingerințelor Sârbilor din Karlowitz.

Constatând că nici Saxonii lutherani, nici Maghiarii calviniști nu reaușeau totuși să capteze la noile lor confesiuni pe Români, dietele din 1568 și 1588 luară măsuri draconiene contra ortodocșilor, sfârșind prin a le supune bisericile unei supravegheri constante din partea ierarhiei calvine. După moartea lui Mihai Vitea-

zul, preoților ortodocși români din Principate le fu în plus interzis să mai pătrundă în Transilvania.

În 1699, în urma stabilirii protecției Austriei asupra Ardealului - devenit «teritoriu autonom al coroanei de Habsburg» - împăratul a emis un «decret de toleranță», în sensul că Români erau liberi a îmbrățișa religia pe care o doreau, înțelegându-se prin aceasta că, renunțând la confesiunea ortodoxă, ei puteau deveni și catolici, nu numai calviști sau luterani. Apoi, cu ocazia «Unirii cu Roma», s-au promis clerului român drepturi și privilegii egale cu acelea ale clerului catolic de rit latin, precum și - tuturor Românilor - libertăți cetățenești și dreptul de a frecventa școlile. Habsburgii avuseseră intenția să acorde Românilor reconvertiți și drepturi politice, dar proiectul nu fu adus la îndeplinire, măsurile citate ridicând pe dată protestul maghiar în sânul dietei. Consecutiv, guvernul transilvan informa, printr-un raport din 16 iulie 1699, pe împăratul Leopold că nu se putea concepe răsturnarea vechilor așezări de bază ale principatului în favoarea Românilor, «popor barbar predispus la fărâdelegi și înlocuind religia cu superstițiile...».

În perspectivele care se întrezăreau pentru Români, ca urmare la catolicizarea parțială, nobilimea maghiară (în specie dieta) găsi motivul pentru a întei ostilitatea marcată cu care îi tratase în cursul veacului al XVII-lea. Pentru a face respectate angajamentele luate de Viena (diplomele leopoldine din 1699 și 1701) și pentru a obține în general, împotriva sabotajului exercitat de magnați, drepturi pentru întreg poporul român din Transilvania, se ridică atunci - de îndată ce fu ales episcop unit (1728) - Ion-Inocențiu Micu.

Primele memorii înaintate de tânărul prelat împăratului Carol VI stabileau că Transilvania număra atunci 85.857 familii românești, că deci populația română ostracizată era mai numerosă decât toate celelalte trei «națiuni» privilegiate împreună, și - pe această bază - revendicau admiterea ei ca a patra «națiune» (în sensul epocii, adică de colectivitate politică), participarea Românilor în guvern, dietă, administrație și instanțe judiciare, și, în sfârșit, reducerea muncii obligatorii a țăranilor. Curtea imperială a creat prin decret (1732) o comisie pentru examinarea memoriilor lui Micu, dar guvernul transilvan fu de părere că documentele erau «inadmisibile și absurde», iar dieta răspundea - prin «Supplicatio Statuum Transilvaniae ad Imperatricem (Maria-Tereza succedase lui Carol VI în 1740) contra Valachos» - că «plebea română este doar *tolerată* în principat», că ea «nu este demnă de a fi dotată cu privilegii naționale», Români ne fiind apti decât pentru a fi servii seniorilor. În consecință, Comisia Aulică Transilvană respinse în bloc doleanțele lui Micu, apoi magnații încercară să-l compromită și reușiră să-l oblige a se exila până la moarte. Ioan-Inocențiu Micu este considerat ca inițiatorul programului național al Românilor din Transilvania.

Speranțele pe care Români le nutriră atât de pe urma instalării Habsburgilor în Ardeal, cât și de pe urma «Unirii cu Roma», se dovediseră astfel - în cursul primei jumătăți a veacului al XVIII-lea - amăgitoare și nejustificate. Curtea imperială cedase pe ambele planuri - sacrificarea lui Micu o proba peremptoriu - voinței magnaților, al căror bun plac hotăra și pe mai departe de soarta țărânilor, adică a populației românești.

Începând cu această epocă, mai ales, se înscriu emigrările Transilvănenilor în Principate, deși decadența generală pe care, dincolo de Carpați, o aduceau cu ele era fanariotă, grecizarea boierimei și «răutățile și blăstămățiile» devenite obișnuite,

nu crea împrejurări extra-naționale mult mai prielnice. Totuși, Constantin Mavrocordat luase, atât în Muntenia (*Așezământul de obște*, 1746) cât și în Moldova (*Soborul de întrebăciune* de la Trei Ierarhi, 1749) inițiativa îmbunătățirii soartei țăranilor, tinzând a-i «slobozi» respectiv de rumânie și de vecinie.

În Transilvania însă starea socială a țăranimei era cu adevărat disperată. Iobagii erau constrânși la contribuții exorbitante; lipsiți de orice drepturi, ei erau supuși opresiunii și abuzurilor, disprețului și bajocurei, constituind obiectul tuturor discriminărilor. Clasa de jos mai suporta cheltuielile garnizoanelor austriace (două din cele 15 corpuri de armată ale Austriei fiind staționate la Sibiu și Timișoara). Pe de altă parte, din amenzile impuse fără răgaz țăranilor se retribuia categoria de funcționari de Stat lipsiți de un salariu fix. Cât privește pe seniori, ei aveau asupra iobagilor jurisdicție supremă, putând - fără drept de apel din partea lor - să-i izgonească de pe domeniu, să-i bată, să-i închidă sau să-i condamne la moarte. Țăranii le plăteau o mulțime de contribuții și taxe în bani și în natură, fiind obligați a munci pentru ei patru până la șase zile pe săptămână. Sărbătorile ortodoxe nu erau respectate, iar portul armelor era interzis plebei, sub sancțiunea tăierii mâinii drepte. Iobagul secui era pedepsit pe baza mărturiei a șapte oameni «cinsțiți», pe când pentru cel român se cereau doar trei...

* * *

În Occident, secolul al XVIII-lea a fost denumit «al luminilor». Opera filosofilor raționaliști a dus în Franța la căderea Bastiliei, urmând «noaptea lui 4 August», când în sânul Adunării Naționale din Paris privilegiații au renunțat la toate drepturile lor feudale; apoi, în 26 august 1789, era votată Declarația Drepturilor omului și cetățeanului.

Pentru Europa Orientală, același veac poartă denumirea de «veac al absolutismului». Popoarele sunt acolo masse țăărănești supuse regimului feudal și sclavajului. Marile puteri acuză o renaștere culturală, dar ele trăiesc în teama de «contagiunea» revoluționară, cu oarecari răbufniri ale unui «iluminism» de importăție și haotic. Variațiile teritoriale, evoluția instituțiilor și marile evenimente istorice, oglindesc - pe plan ideologic - o stagnare esențial centrată pe conceptele medievale.

Dacă Prusia a fost simțitor diminuată prin tratatul din Westphalia, ea ajunge în schimb la Baltica (Stettin) în 1720. Pierderea Lorenei, Federic II o compensează cu cucerirea Sileziei (1742). Prin întâia împărțire a Poloniei, Prusia anexează Brandenburgul și Pomerania, și își demonstrează noua sa putere în seria de răboaie care marchează aproape fără întrerupere veacul întreg: succesiunea Spaniei (1701-1714), conflictul cu Suedia (1715-1725), succesiunea Poloniei (1733-1738) și a Austriei (1740-1748), războiul de șapte ani (1756-1763) și succesiunea Bavariei (1778-1779).

Rusia renunță la provinciile persane cucerite de Petru cel Mare, dar Caterina II câștigă în schimb Azovul și Crimeea, Rusia Albă, Curlanda și Lituania. Acțiunile ei militare nu sunt mult mai puțin numeroase. Războiul cu Turcii (1769-1774), care prin pacea de la Kuciuk-Kainargi dă țarului dreptul de intervenție în Țările române, urmează intrării în Berlin (1760), echilibrată de pierderile suferite de Orlov în bătălia navală de la Cesmé (1770). Împărțirii Poloniei îi va urma - după neutralitatea armată contra Angliei (1780) - războiul austro-ruso-turc (1788-1792),

aducând Rusiei Oceacovul și ținutul dintre Bug și Nistru. În sfârșit, concomitent se desfășoară și războiul cu Suedia (1788-1790).

Cât despre Austria, ea deopotrivă ia parte la cele mai multe din războaiele Prusiei. Habsburgii acumulează teritorii: Silezia pierdută e echilibrată cu Parma, Guastalla (1748, 1765), Bucovina Românească (1775) - timp de 23 de ani ei au stăpânit și Oltenia (1716-1739) - apoi, după Galiția, care le revine la nord din împărțirea Poloniei, ei alipesc la sud Veneția, Istria, Dalmația (1797).

Ostilități, expediții, campanii, incursiuni și invazii, acțiuni ofensive și defensive, ocupații, «cruciade» și războaie «sfinte»... Pentru a le purta, strategii și marii căpitani au nevoie de oameni; ei dispun de masele țărănești străine și anonime, care trebuiesc menținute în întunec și mizerie, spre a prezerva unica lor menire: sacrificiul.

Revolta lui Eminescu se impune cugetului:
*Și flotele puternice, armatele făloase,
Coroanele ce regii le pun pe fruntea lor,
Ș-acele milioane ce în grămezi luxoase
Sunt strânse la bogatul, pe cel sărac apasă
Și-s supte din sudoarea prostitului popor.*

* * *

Iată dar secolul, astfel cum se înfățișează ochiului de astăzi. Pe fundamentul eșafodajului său complex, se va desfășura - în penultimul său deceniu - marea revoluție românească din Transilvania.

Două personaje principale se desprind cu anticipație: Vasile-Nicolae Ursu din Albacul Munților Abrudului, pe care consătenii îl numesc *Horia*, - Iosif de Habsburg, împărat al Austriei. S-ar zice că Providența i-a ales înadins, respectiv din cea mai de jos și cea mai înaltă treaptă socială, s-ar zice că ei se caută, fără a fi antagoniști. Și unul și altul adulmecă miasmele nemeșesti din Ardeal. Simt că se necesită reciproc spre a le împrăști; reuși-vor oare să devină complici, sau prăpastia ce îi separă din naștere la va despărți cărările în cele din urmă?

Preludiu: iobagul călătorește de trei ori la Viena, spre a vedea pe monarh, acesta vine de două ori în Transilvania pentru a-i întâlni tovarășii de suferințe. E ceva straniu în această mutuală dibuire, un fel de vaticinare oarbă a unui destin ce-și scormonește desăvârșirea. Furtuni și intuiții prodigioase, o flacăra interioară și hotărârea în acțiune, fertilizează gândirea lui *Horia*, a cărui figură evocă integritatea de caracter și conștiința necesității unui sublim sacrificiu. Iată-l pentru ultima oară în Viena, așteptând înapoierea împăratului din Italia. Cel ce se va intitula *Rex Daciae* știe de-acum ce vrea și, cu răbdarea milenară a Românilor, merge spre țintă molcom, măsurat, ca fatalitatea însăși. Primit în audiență la 7 aprilie 1784, *Horia* s-a găsit deci față în față cu «slăvitul cezar de drept divin». Privirile se întretaie, oamenii se măsoară. Apoi, *Horia* își rostește amenințarea: «Românii au de gând să-și facă singuri dreptate». Avertismentul nu va fi surprins pe împărat, care, reîntors la Viena din călătoria sa în Transilvania, mărturisise demnitarilor săi că «egoismul, îngâmfarea și tirania» magnaților maghiari împotriva poporului român «întreceau limitele decenței».

Om cultivat, interesat de trebile publice, Iosif II a fost animat de bune inte-

niți, cu deosebire în ce privea ameliorarea soartei țărănimii din Imperiu. Prima sa călătorie de studiu în Transilvania o întreprinsese ca principe moștenitor în 1773. Se scuseră atunci câțiva ani doar de la rebeliunea țăranilor năsăudeni din Mocod (1757) și de la aceea din Salva (1763), iar după plecarea sa avusese loc măcelul de la Săliște (1774). Viitorul monarh constatase cu contrarietate puterea oligarhiei maghiare și se interesase în mod viu de reacțiunea claselor oprimate, mai ales de lupta țăranilor slobozi români. În 1766, se înființaseră - din inițiativa Mariei-Tereza - cele două regimente românești de graniță, al căror regulament decreta pe înrolați liberi. Sustrași astfel regimului feudal, căci supuși numai ordonanțelor militare austriece, acești țărani-soldați aveau deci o situație social-economică mai bună și îngroșaseră rândurile plebei slobode, pe care conta rezistența mai cu deosebire. Gândul lui Iosif II a rămas, fără îndoială la oropsiții pe care îi întâlneau în satele ardeleni și care îi înmânașeră nu mai puțin de 19.000 plângeri. (Considerând hârtia utilizată în acea vreme, documentele, împăturite și puse unul peste altul, puteau să atingă în teanc vreo 500 metri lungime...). Într-o epocă în care imitarea Franței lui Ludovic al XIV-lea era de rigoare la toate curțile europene - în modul de a gândi, în ceremonial și îmbrăcăminte - îndulcirea moravurilor, mai ales la un monarh «luminat», constituia un imperativ. Și acest fapt explică de ce, zece ani mai târziu, în primăvara anului 1783, vizitând din nou Transilvania, de astă dată ca împărat, Iosif II a cercetat în special pe preoții și țărani români, care l-au asaltat atunci literalmente, apreciind cuvintele sale de consolare pronunțate în românește; fură vexați însă magnații maghiari, și chiar burghezii saxoni, cărora le-a acordat o atenție mai redusă.

Motivele animozității nemeșilor unguri față de noul lor suveran autocrat erau însă și mai consistente. La urcarea sa pe tron (1780), Josif II refuzase să jure credință pe «Constituția» transilvană și emisese un edict conform căruia confesiunea nu mai constituia un obstacol pentru obținerea de funcții publice. Viză oare această măsură pe Români? Dacă nu pe ortodocși, în orice caz pe uniți. Măsura era oricum «suspectă», cunoscându-se că împăratul urmărea emanciparea iobagilor; de altfel, el luase curând apoi dispoziții în consecință, atât în Boemia și Moravia (1781), cât și în Galiția (1783). În sfârșit, în afară de faptul, pentru Unguri reprobabil, de a fi introdus limba germană în oficiile publice și de a intenționa să mute capitala la Oradea («Grosswardein»), el acorda Românilor - după vizitarea Transilvaniei - printr-un decret din 1783, ceea ce se numea *Conzivilität*, adică suma aceluiași drepturi «burgheze» și corporative ca ale Saxonilor, pentru cei locuind printre aceștia pe «fundus regius», - iar pentru toți fără deosebire abolirea torturilor, exproprierea condiționată de o sentință judiciară și libertatea căsătoriei, exemptă de autorizarea prealabilă a seniorului.

Pe de-o parte, deci, magnații erau nemulțumiți, simțindu-se din ce în ce mai amenințați, pe de altă parte însă, Români - frustrați după promisiunile primite, excitați de precedentele din țările de la nord și nesatisfăcuți de «*reformele*» adoptate, considerate nu îndeștate de consistente - înțeleșeră că doar Maghiarii opuneau rezistență la ușurarea soartei lor, că monarhul însuși părea să ezite în fața vreunei inovații radicale, pentru a nu-i indispune denaturându-le privilegiile. Tirania socială, opresiunea politică, persecuțiile religioase, uzurpările economice, ura națională, - se amplificaseră în consecință din partea deținătorilor puterii, pe spina unei *misera plebs* exasperată.

Dacă politica conciliantă a lui Iosif II era bine cunoscută și apreciată de țărănimea română, știrile venite de la miez-noapte, unde măsurile premergătoare emancipării servilor erau, de bine de rău, aplicate, o confirmaseră pe tărâmul practic; aceste știri se răspândiseră, prin Maramureș, în toată provincia. Țăranii prinseseră oarecum curaj și se spunea, cu o notă de optimism vindicativ, că «în curând se vor schimba lucrurile și în Transilvania».

Nu este de mirare, deci, că - reîntors de la Viena cu prestigiul suplimentar pe care i-l conferea recenta sa întrevedere cu suveranul - Horia reuși să acrediteze printre Moții săi vestea că împăratul «îi dăduse voie» să se ridice împotriva nobililor. Va fi interpretat el poate astfel tăcerile imperiale în cursul audienței, sau poate a fost, din partea sa, o abilită tactică pentru a hotărî pe nehotărâți, pentru a da mișcării sale un fundament așa-zicând diplomatic? Oricum, din Țara Moților, marea veste s-a propagat din gură în gură, printre mărginenii liberi și grăniceri, printre iobagii năpăstuiți de pretutindenea. Efervescența se transformă într-o agitație generală, care nu mai aștepta decât o ocazie pentru a se manifesta efectiv. Aceasta nu întârzie să se producă.

Spre sfârșitul verii, o conscripție militară fu ordonată de la Viena în toată Transilvania. Faptul nu constituia o noutate, dar pentru Români era un nou mijloc de a se sustrage, chiar și numai vremelnic, tiraniei nemeșești. Ei se prezentară deci în număr mare: a fi soldat însemna a scăpa de urgia nobililor, rigoarea vieții militare sau chiar perspectiva morții pe vreun câmp de bătălie fiindu-i preferabile... Poate că lucrurile s-ar fi petrecut fără complicații, dacă magnații speriați de o adevărată depopulare a satelor, de o «fugă a servilor», nu s-ar fi adresat guvernului pentru a obține o urgentă contramandare a ordinului austriac. Conscripția fiind astfel suspendată provizoriu și parțial, țăranii români au reținut pe dată tâlcul acțiunii nobilimei, anume teama de a vedea plebea înarmată. În starea de spirit ce domnea, era mai mult decât o provocare, un neîndemânatec apel indirect.

În ziua de duminică 31 octombrie 1784, țăranii din Mesteacăn deciseră să plece la Alba-Iulia spre a se înscrie la «cătănie»¹. În biserica satului, după serviciul divin, ei se închinară și «se jurară» în fața altarului, iar preotul Iuănaș Căzan îi binecuvântă. Era vorba de o ceată numeroasă de voinici, condusă de fruntașul Marcu-Gheorghe *Crișan*, fost soldat el însuși și care îi instruiseră militărește. În drum spre Bălgrad, conjurații fură opriți de reprezentanți ai autorităților maghiare locale, care - cunoscând intențiile lor - îi declarară arestați. Românii ripostară și, în răfuiala ce se produse, doi sub-prefecți unguri fură uciși. A fost punctul de plecare a răscoalei. A doua zi, la Criștior lângă Brad, iobagii se năpustiră asupra castelului și omorâră 17 nobili. În Cărpiniș, Ioan Oargă zis *Crișan* își adună oamenii, devastând și incendiind curtea nemeșească. Concomitent, sub comanda lui Horia, Moții masacrau pe Unguri din sat în sat; în cinci zile Zarandul întreg fu în mâinile lor. («Țara Zarandului» este regiunea muntoasă ce se întinde la nord de Hațeg, între văile Mureșului și Crișului Alb, de la Sânt-Ana Aradului până spre Munții Trascăului, cuprinzând și lanțul de înălțimi ce străjuiesc spre sud-vest inima Munților Apuseni).

Înspăimântați, Maghiarii se adresară din nou guvernului, spre a solicita o intervenție a forțelor imperiale. Comandantul militar, baronul Preiss, îi înștiință însă că el nu era în măsură a lua o astfel de hotărâre fără autorizație de la Viena. Era acesta un răspuns motivat de canoanele ierarhice, sau poate un mijloc de a da

posibilitate insurecției să se propage?

Mișcarea, într-adevăr, devenea între timp o revoluție de mari proporții. Devastările continuau într-un ritm și cu o amploare tot mai accentuate (doar în județul Hunedoara fură atacate 232 curți). Sașii din Orăștie le aprobau și se declarau partizani ai răsculaților. Ungurii se organizau în grabă pentru a face față situației, mai înainte ca aceasta să-i depășească. Nobilii se refugiază în număr mare la Deva, care deveni un fel de fortăreață momentană a nemeșiei.

Dar luptele se desfășoară în diverse centre, impetuos, pe viață și pe moarte; Românii ocupă Roșia, Câmpenii, Abrudul... Apoi, Horia trimite un ultimatum la Deva: o punere în gardă cominatorie, prin care pretinde de la magnați abolirea privilegiilor și distribuirea pământului în beneficiul țăranilor. Considerată ca un ultragiu, nota sa nefiind luată în seamă, el hotărăște să cucerească Deva. Acțiunea însă este infructuoasă; sute de țărani mor eroic, alți mulți sunt prinși de oastea nobililor și executați sumar.

Între timp, insistențele pe lângă Preiss își produc efectul. Situația haotică incită pe Iosif II să ia poziție: el însărcinează pe contele Jankovitz, guvernator al Banatului, nu chiar să înăbușe revolta, dar să pacifice ținutul, să creeze un *modus vivendi*. Limita jumătăților de măsuri era însă întrecută. Cu toate că trupele imperiale intră în acțiune, poziția insurgenților este atât de tare încât la 12 noiembrie ele încheie cu Horia un armistițiu. Acesta dă apoi ordin oamenilor săi să se reîntoarcă la casele lor, căci «a sosit în munți armata împăratului». Horia se va fi iluzionat, fără îndoială, asupra rostului intervenției ordonată la Viena. În orice caz, acceptarea armistițiului fu din partea sa o eroare, căci în acel moment toți factorii păreau prezenți spre a extinde revoluția pe tot teritoriul principatului și a obține poate astfel un răsunător câștig de cauză imediat.

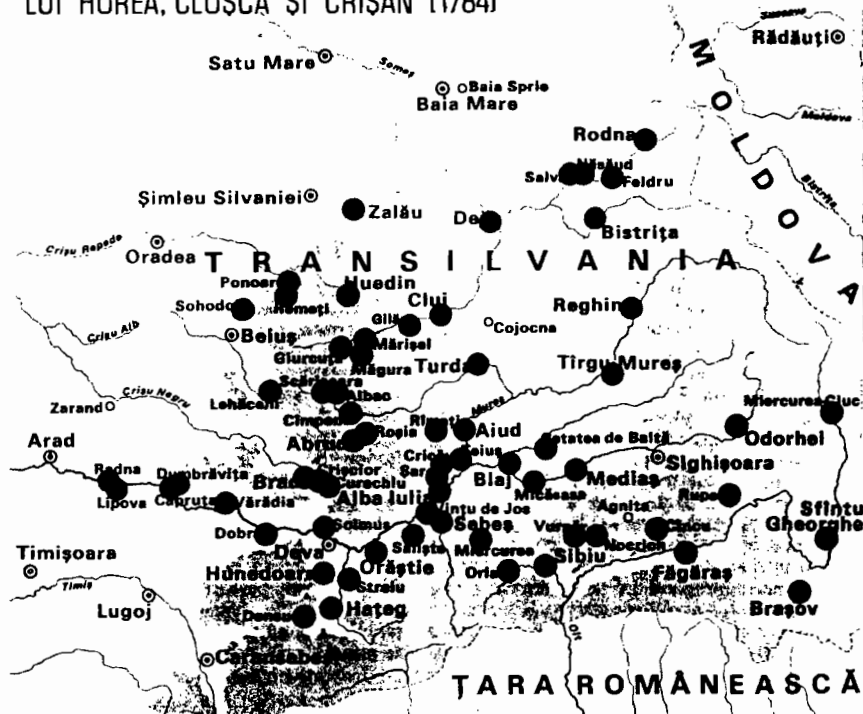
Situația rămânea însă indecisă; nu era lesne a restabili ordinea acolo unde ea fusese atât de fundamental răsturnată. Iosif II acordă amnistia pentru toți răsculații, dar țăranii declară mândru că lor «nu le trebuie pardon». Conștienți de dreptatea cauzei lor, ei așteaptă un gest imperial substanțial, care însă nu mai vine. Dintr-o dată cezarul bate în retragere, terorizat de un măcel indispensabil, intimidat de fumul sfidătoare ale magnaților.

Față cu lipsa unei decizii impunând un desnodământ acceptabil, luptele reîncep la sfârșitul lunii noiembrie. Horia e învingător din nou la Râmeți, la Brad, la Lupșa, intenționează să creze un front stabilizat de la Deva la Huedin, pe o linie strategică trecând prin Albac și Călățele. Planul său nu se realizează și e urmat de un eșec scaldat în sânge. Dând cărțile pe față, imperialii împresoară din toate părțile pe răsculați. O ultimă bătălie, ca o tresăltare, zguduie Ardealul la Mihăileni, apoi deruta e totală. Horia se retrage, împreună cu Cloșca, în pădurea Scorocet de lângă Huedin. Acolo, la 27 Decembrie, ei vor fi prinși de o patrulă austriacă, după ce Crișan fusese făcut prizonier cu câteva zile înainte.

* * *

Vechea cetate din Alba Iulia² are o frumoasă poartă monumentală în stil baroc, împodobită cu o statuie equestră a împăratului Carol VI. Un adevărat arc de triumf. Dedesubt, în dreptul potcoavelor armăsarului de piatră călcând peste ieniceri învinși, pitite în coperișul armonios încărcat de ornamente, două lucarne

RĂSCOALA TĂRĂNEASCĂ DIN TRANSILVANIA DE SUB CONDUCEREA LUI HOREA, CLOȘCA ȘI CRIȘAN (1784)

tenebroase: «ferestrele»³ celulelor unde au fost închiși capii revoluției...

Iosif II nu s-a distins prin originalitate în raportul său final cu Horia, dacă se face comparație cu defecțiunea lui Rudolf față de Mihai Viteazul, și cu lotul care va fi curând acela al lui Avram Iancu, din partea lui Francisc-Iosif. Împăratul Austriei avea, fără îndoială, la sfârșitul secolului al XVIII-lea, și alte griji. Dar e curios să se constate că, tocmai în acea vreme, grija lui de căpetenie în politica exterioară se raporta la Dacia și la poporul român. Într-adevăr, Vergennes, care ocupase Ministerul afacerilor străine francez la urcarea pe tron a lui Ludovic al XVI-lea, urmărise o apropiere franco-rusă, care ar fi slăbit alianța franco-austriacă. Contrar aparențelor, aceasta din urmă se dovedea destul de precară, în ciuda grijei cu care Kaunitz o cimentase, și a prezenței la Versailles a surorii împăratului, Marie-Antoinette. Interesul lui Iosif II era deci să prevină încheierea unui acord între cumnatul său și Caterina cea Mare, cu atât mai mult cu cât rivalitatea austro-rusă privind Imperiul Otoman intrase într-o fază acută. Thugut, agentul Habsburgilor la Constantinopol, scrisese după pacea de la Kuciuk Kainargi că «împărăția sultanului a devenit o provincie rusească». Or, Rusia, urmărind crearea unui mare Stat creștin moldo-valah denumit Dacia (tronul acestuia era promis generalului Potemkin, favoritul împărătesei, și, în același timp, marelui duce Constantin...), Stat destinat a permite apoi restaurarea Imperiului grec la Constantinopol, Caterina II nu putea să neglijeze ea însăși un eventual sprijin din partea unei Austrii mai puțin

rigide. Un dublu motiv, așadar, pentru ca atenția Vienei să fie îndreptată spre est, și, în mod particular, asupra poporului român.

Pe aceste fundamente avusese loc întrederea de la Mohilef (Lituania) în mai 1780, între Caterina și Iosif, acestuia oferindu-i-se, în schimbul complicității solicitate, Oltenia, Orșova, Belgradul, Muntenegrul, Bosnia, Herzegovina... și, la nevoie, un ajutor contra Prusiei. (Despre proiectul amintit, Iosif II scrisese Mariei-Tereza de la Smolensk, în iunie al aceluiași an). Neliniștit de aceste manevre, Frederic II al Prusiei alertase Curtea de la Versailles, dar aceasta păru dispusă a rămâne fidelă alianței cu Poarta, și acordul austro-rus deveni realitate. (În preajma marelui revoluții, Franța va încheia cu Sf. Petersburg doar un tratat de comerț și de navigație, în 1787).

Consecutiv, planurile relative la Principate par să prindă consistență în chiar ajunul revoluției lui Horia; în ianuarie 1784, ca o primă lovitură adusă Țarigradului, Rusia anexează Crimeea (dimpreună cu insula Taman și tot Kubanul), regiune declarată independentă cu zece ani înainte. Țările române sunt deci dintr-o dată în centrul preocupărilor generale, Viena având în 1782 un consul al ei permanent la București, pe raguzanul Ștefan Raicevici. În Moldova, Alexandru Mavrocordat («prințul nebun», *Delî-Bey*) și în Muntenia succesorul înțeleptului Alexandru Ipsilanti, Nicolae Caragea - cel cu «fuga de pomină», după ce «strânsese» o mare avere în curs de șase ani - sunt așa zicând doar biete jucării în mâinile încercaților sfarari ai cancelariilor imperiale. (De altfel, cum notează Xenopol, «fanarioții au trădat fără încetare pe Turci... și aceasta întotdeauna pentru bani»), Ienache Văcărescu și episcopul Filaret al Râmnicului sunt trimiși la Viena și primiți în audiență de Iosif II «timp de două ciasuri și mai bine», cum scrie Văcărescu însuși. Austrofilia tinde să domine în sânul boierimei de la Iași și București, dar ambianța schimbă brusc de tonalitate, situația se complică pe planul european și va duce la războiul austro-ruso-turc (1788-1792), în timpul căruia trupele austriace vor ocupa Principatele timp de trei ani: Moldova sub principele de Ligne, Muntenia sub principele de Coburg. Austria nu-și va atinge scopurile și planurile de împărțire a Imperiului Otoman nu se vor realiza nici ele. (Henri Vallotton scrie că «incapacitatea armatelor austriace au redus la neant acest ambițios proiect»⁴. Viena va încheia cu Turcii pacea de la Șiștov (1791), apoi, după ocuparea Ismailului de către Suvarof, pacea de la Iași va aduce câțiva ani de liniște relativă, până când țarul Alexandru I va pătrunde din nou în Moldova și Muntenia, după înfrângerea Turcilor la Fierbinți (1806).

Păstrând în vedere această conjunctură, în care poporul român juca în acel moment, indirect, un rol preeminent - nu în sfera limitată a spațiului carpatic, ci pe plan european - poate apare stranie atitudinea lui Iosif II față de Horia. În propriul său interes, Casa de Austria ar fi putut să profite atunci de circumstanțe, pentru a limita cel puțin prerogativele magnaților din Transilvania, și a le ciunti latifundiile în folosul țăranilor. Date fiind antecedentele imperiale și intențiile «luminare», din partea lui Iosif II aceste jumătăți de măsuri ar fi putut să apară normale, dar, în cele din urmă, și el se lasă biruit de potențații locali. De formă, el a mai adresat o scrisoare lui Jankovitz, care instruia «procesul șefilor revoluției, pentru a preciza că soarta acestora îl preocupa nesfârșit de mult». Dar, în 28 februarie 1785, în numele său, Horia și Cloșca fură suplicați pe roată. Crișan se sinucisese în temniță, strangulându-se cu curelele opincilor.

Două estampe ale epocii au eternizat scenele execuțiilor, unde, cu stângăcia caracteristică, sunt reprezentați miile de țărani aduși din sute de sate să contempele sfârșitul înfiorător al aceluia ce au cutezat să se măsoare cu nobilii. Printre uniforme, tricornuri și calpacuri, câteva fețe hieratice de Moți, neturburate, aproape senine, par să exprime profetic: *Abyssus abyssum invocat!*

* * *

Impactul social al revoluției lui Horia a fost prea puternic pentru a nu produce - pentru scurtă vreme - anumite efecte practice. Fidel în felul său preocupărilor de primenire, rolului de reformator pe care îl asumase, împăratul-filosof profită de teribila răscoală pentru a decreta în august 1785 desființarea servajului. Dispoziția făcea parte din seria modificărilor regeneratoare (abolirea torturei, toleranța religioasă, uniformizarea administrației, publicarea unui cod civil, multiplicarea instituțiilor filantropice) care au justificat desemnarea întregii acțiuni dusă de fiul Mariei-Tereza sub denumirea de «iosefism». Latifundiarii transilvani se împotriviră însă cu atâta înverșunare la aplicarea măsurii aduse în beneficiul țărănimii, încât aceasta nu avu urmări nici chiar în ce privea ordinul de a schimba numele de *iobag* în acela de *colon*. În schimb, pe planul național - ca un fel de răscumpărare - Iosif II a stăruit pentru înființarea de școli românești. El a dispus ca fiecare sat să-și aibă școala sa română, dar dispoziția sa a dăinuit sub formă de proiect iluzoriu. S-a admis totuși întemeierea mai multor școli și a unor cursuri de pregătire a învățătorilor români, în diverse localități, printre care Sibiu, Blajul, Timișoara și Oradea.

Cu aceste modeste excepții, situația de ansamblu a rămas neschimbată, -nobilimea, dieta și guvernul Transilvaniei întreprinzând totul pentru a neutraliza efectele reformelor austriece, sau a le face aplicarea anevoioasă dacă nu imposibilă. De altfel, curând grav bolnav, Iosif II - încheind zece ani de domnie - urma să moară în 1790, după ce *in articulo mortis*, recunoscându-și «erorile», proclamă - probabil în stare de inconștiență și sub «îndemnul» vreunui palatin maghiar - un «edict restituțional», prin care anula toate reformele sale...

Pe termen lung, sacrificiul lui Horia și al Moșilor săi nu rămase lipsit de roade. Paralel cu înăsprirea prigoanei ungurești pe care a declanșat-o, el a inițiat rezistența organizată a Românilor, ale căror forțe vor fi de acum înviorate de amintirea unuia din apostolii neamului lor.

NOTE

1. Regimentele austriece 31, 33 și 37, care luptaseră în 1741 (războiul de succesiune a Austriei) erau românești. (*Foi comemorative pentru regimentul de infanterie ces. și reg. Marele Duce Frederic Wilhelm de Mecklemburg-Strelitz*, Sibiu, 1891).

2. Reconstruită la începutul veacului al XVIII-lea după planurile italianului Morando Visconti și sub supravegherea principelui Eugeniu de Savoia, cetatea din Alba Iulia reamintește fortificațiile franceze ale lui Vauban, cu ziduri de 4-5 m. grosime și până la 15 m. înălțime. (Statuia lui Carol VI a fost decapitată de trăsnet în 1929).

3. Francezii le denumesc *meurtrières, ucigătoare*.

4. *Catherine II*, Fayard, p. 189.

NOI SFINȚI ROMÂNI ÎN CALENDAR

Duminică 21 iunie 1992, în fața Palatului patriarhal din București s-a adunat o mare mulțime de creștini veniți să participe la canonizarea unor Sfinți români. Călugări și călugărițe, consilieri patriarhali, protopopi și preoți din capitală, studenți și studente în teologie, vârstnici și tineri mergeau în procesiune către catedrala Sfântul Spiridon, flancați pe laturi de soldați în uniformă de sărbătoare. Diaconi cădelnițau, arhimandriți purtau icoanele noilor Sfinți, urmați de cei circa 30 de ierarhi în frunte cu Prea Fericitul Părinte Patriarh Teoctist, profesori de la facultățile de teologie și mulți binecredințoși creștini.

Dumnezeiasca Liturghie săvârșită de soborul tuturor arhierilor în Sf. Spiridon a dobândit un fast deosebit. Cântau corala patriarhală, corul studenților în teologie și grupul tinerelor călugărițe. Inchinăciuni, binecuvântări, tămâieri, ectenii cîntate de diaconi cu frumoase voci, texte biblice proclamate în mod solemn, gesturi ieraticе - totul crea o atmosferă de înaltă trăire spirituală, la care participau unii eroi din decembrie 1989, reprezentanți ai Parlamentului și Guvernului, în frunte cu Primul-Ministru Dl Teodor Stolojan. Aceste imagini evidențiau o schimbare ireversibilă pe plan social, dar și statornicia în credința strămoșească, în ciuda faptului că timp de aproape o jumătate de secol regimul comunist se străduise să impună ideologia sa atee.

La timpul stabilit din cadrul Sfintei Liturghii, Episcopul Nifon Ploieșteanul, Vicar patriarhal și Secretar al Sfântului Sinod, a dat citire Tomosului de canonizare. În acesta se amintește că autoritatea bisericească ortodoxă nu impune cultul Sfinților. Numai după ce constată că aceștia se bucură

Sfinții Brâncoveni

deja de cinstire din partea credincioșilor, ea proclamă canonizarea, după norme precise și printr-un document solemn.

Ultima canonizare la București a avut loc în 1955, când au fost proclamați unii Sfinți români și s-a hotărât generalizarea în întreaga Biserică Ortodoxă Română a cultului Sfinților ale căror relicve sau moaște se află pe pământ românesc.

În ultimii ani, în urma unor repetate cereri și a constatării existenței unui cult intens de care se bucură unii Sfinți locali, Sfântul Sinod a instituit și însărcinat o Comi-

sie specială să pregătească studiile necesare și documentele pentru eventuala canonizare.

Pe baza propunerilor acestei Comisii sinodale și după ce a invocat pe Duhul Sfânt, în ziua de 20 iunie 1992 Sfântul Sinod, ca organ suprem al Bisericii Ortodoxe Autocefale Române, a decis canonizarea și generalizarea cultului unui grup de 19 mireni, călugări, episcopi, mitropoliți și domnitori. Ei s-au distins ca asceți, mărturisitori, învățători și martiri și ca atare au fost proclamați sfinți și ridicați la cinstirea altarelor în ziua de 21 iunie 1992.

Printre aceștia, Sf. Gherman este din secolul V, iar Sf. Ioan Iacob Hozevitul este din secolul nostru. Îi unește peste veacuri aceeași credință și același curaj în mărturisirea lui Hristos, uneori cu prețul martiriului. Este impresionant cazul domnitorului Constantin Brâncoveanu, care, în 1714 a preferat să fie decapitat împreună cu cei patru fii și cu sfetnicul Ianache, la Constantinopol, decât să renunțe la credința creștină ortodoxă și să o îmbrățișeze pe cea musulmană.

În conformitate cu hotărârea Sfântului Sinod, a fost proclamată generalizarea în toată Biserica Română a cultului Sfinților români canonizați în 1950, care se bucurau numai de un cult local, în cadru eparhial.

De asemenea, a fost generalizat cultul a 24 de Sfinți autohtoni sau provenind din alte țări și trăitori sau martirizați pe pământ românesc. Dintre aceștia amintim pe Sf. Paisie de la Neamț, deja canonizat de Biserica Rusă, Sf. Ioan Casian, părinte al monahismului originar din Dobrogea, Sf. Episcopi Bretanion și Teotim de Tomis, Constanța de azi, Sf. Zoticos, Atalos, Camasis și Filip din secolul IV, ale căror moaște au fost descoperite în 1971 la Niculițel, Sf. Ioan cel Nou de la Suceava ș.a.

În aceeași zi, a fost instituită Sărbătoarea tuturor Sfinților Români ce se va prăznui în a doua duminică după Rusalii.

Prin canonizare se ia act de cultul de care aceștia se bucură deja și se hotărăște ca «De acum înainte și până la sfârșitul veacurilor, în întreaga Biserică Ortodoxă Română, să se numere cu sfinții și să se cinstească după pra-

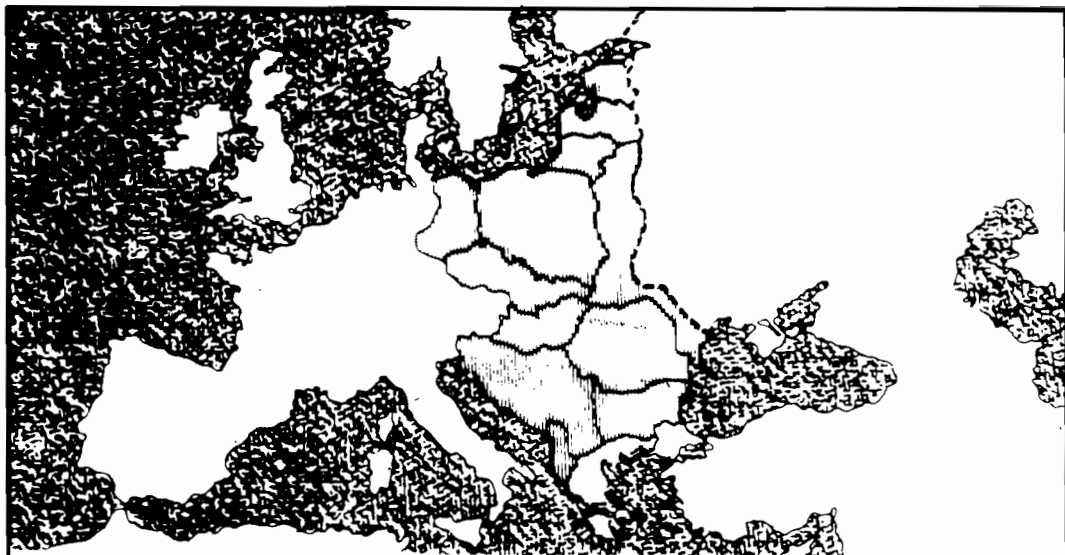
vilă cu slujbă specială și cu acatist toți sfinții din neamul nostru, știuți și neștiuți, sau cei de alt neam care și-au sfârșit viața în hotarele pământului românesc, toți cei care au sfinte moaște cu cinstire în Biserica noastră, precum și toți sfinții din neamul nostru care s-au nevoit pe alte meleaguri». Numele lor se înscriu în calendar, viața lor în cărțile de cult, biserici noi sau restaurate vor putea purta numele lor, iar icoanele lor vor fi așezate spre cinstire în toate bisericile din cuprinsul Patriarhiei.

După citirea Tomosului de canonizare, P.F. Patriarh Teoctist a subliniat importanța evenimentului, care în Biserica noastră are loc de obicei o dată sau de două ori într-un veac, a binecuvântat icoanele noilor sfinți și le-a prezentat credincioșilor spre venerare.

Corurile au cântat troparele noilor sfinți, între care deosebit de semnificativ este cel al Duminicii tuturor Sfinților Români: «Cuvântul dumnezeiesc pe pământul românesc a odrăzlit și Biserica străbună cu sfinți s-a împodobit. Vrednici lucrători s-au arătat Mucenicii și Martirii care, pentru Hristos, viața și-au jertfit, iar Cuvioșii și Pustnicii întru nevoiețe urmând calea Domnului, chipuri îngerești au dobândit. Arhieriei și Preoții neîncetat, vestind Cuvântul Evangheliei au mărturisit, iar binecredincioșii Voievozi biserici au înălțat și cu dreptmăritorii creștini, cu râvnă și jertfelnicie credința ortodoxă și țara au apărat. Toate cetele sfinților, împreună, rugați pe Milostivul Dumnezeu, să mântuiască sufletele noastre».

Sfinții români care provin din antichitatea creștină unesc Biserica lor locală cu Biserica universală, iar cei din epoci mai recente mărturisesc că Duhul Sfânt continuă să sufle asupra poporului creștin din spațiul carpatodunărean-pontic. Cu toate că sunt fii ai unei Biserici locale naționale, ei devin rugători și mijlocitori pentru Biserica de pretutindeni și pentru toată lumea în vederea unității și a deplinei comuniuni cu Dumnezeu, Sfântul prin excelență.

Pr. TRAIAN VALDMAN

Moscova, 9 Octombrie 1944

“Momentul era potrivit pentru a trata, așa că am spus: “Să aranjăm treburile noastre în Balcani. Armatele voastre sunt în România și în Bulgaria. Noi avem acolo interese, misiuni, agenți. Între noi nu trebuie să existe neînțelegeri pentru lucruri mărunte.

Cât privește Anglia și Rusia, ați fi de acord - l-am întrebat pe Stalin - ca voi să aveți o dominație de 90% asupra României, noi să avem 90% în Grecia și “fifty-fifty” cu voi în Jugoslavia?” În timp ce se traduceau cele de mai sus, am scris pe o jumătate de foaie de hârtie:

România: Rusia ia 90%; ceilalți iau 10%

Grecia: Marea Britanie (de acord cu Statele Unite) ia 90%; Rusia ia 10%

Jugoslavia și Ungaria: 50% - 50%

Bulgaria: Rusia ia 75%; ceilalți 25%.

Winston Churchill

“Cel de al doilea război mondial”

- Memorii

SUMARUL

T.V. Bădescu, <i>România. Românism</i>	1
<i>Istoria gândirii românești - în curs de apariție</i>	2
Prof. dr. Ion Iliescu, <i>Suflare românească dincolo de Nistru</i>	4
Hristu Cândroveanu, <i>Românii din Albania: «România s-a întors din nou cu fața la noi»</i>	13
G. A. Pordea, <i>Horia și rezistența Românilor</i>	14
Pr. Traian Valdman, <i>Noi Sfinți români în calendar</i>	26